

XII. Pius után, XXIII. János (1958–63) új korszakot nyitott (Aggiornamento). Kijelentette, hogy az egyházban már épp elég dogma van, reformokra van inkább szükség. A II. vatikáni zsinat ehhez tartotta magát, egyetlen dogmát sem hirdettek ki.

Bibliográfia

- ☞ *Antalóczi László*: A Csodás Érem. In: Új Ember, 1996. okt. 13.
- ☞ *Gecse Gusztáv*: Vallástörténet. Bp., 1980.
- ☞ *Gergely Jenő*: A pápaság története. Bp., 1982.
- ☞ *Hangay Zoltán*: A pápák könyve. Bp., 1991.
- ☞ *Joaquim M. Alonso–Abilio P. Ribero*: Fatima üzenete és az önfelajánlás. Eger, 1994.
- ☞ *Karl Rahner*: Az ige hallgatója. Bp., 1991.
- ☞ *Tóth János*: Lourdesi ájtatosságok. Sopron, 1929.
- ☞ Vallástörténeti kislexikon. Bp., 1973.
- ☞ *Villam Ferenc*: Máriának, Jézus anyjának élete. Bp., 1944.

Baráth Tibor

Az egyetemes szabadkőművesség 1871 és 1929 között

A szabadkőművesség történetének második nagy korszakát a XIX. század utolsó negyedétől számítjuk. A nyolcvanas, kilencvenes években kialakult a szabadkőművességnek az a karaktere és szervezete, amely századunkban is jellemző maradt. Megváltozott társadalmi jellege: tipikusan polgári szervezetté vált, most már nemcsak „ideológiájában”, hanem összetételében is. A páholytagok túlnyomó többsége a kereskedelem, az ipar különböző képviselőiből, szabad foglalkozásúakból (ügyvéd, orvos, újságíró, stb.), értelmiségiekből került ki. Arisztokraták, uralkodók ugyan még a XX. században is találhatóak közöttük, de a XVIII. századhoz mérten elenyésző számban. A polgári viszonyok kialakulása és megerősödése folytán megnő, különösen Közép- és Kelet-Európában a zsidó vagy zsidó származású páholytagok száma. A polgárságnak ez a rétege erősödő gazdasági pozíciójával összhangban álló társadalmi szerepre, ezzel együtt az adott társadalomhoz való hasonulásra törekedett. Számára a szabadkőművesség elvi alapján a páholyok túlnyomó többsége felekezeti szempontból nem tett megkülönböztetést a „keresők” között. Egyes országokban azonban jelentős páholyok zárkóztak el a zsidók felvételétől. Az a tény, hogy a zsidó polgárság nagy számban vett részt a páholyéletben, a XIX–XX. század fordulóján megjelenő új politikai áramlatok, az újkonzervatív, jobboldali irányzatok számára lehetővé tette az antiszemita propaganda és támadás kiterjesztését általában a szabadkőművesekre.

A XIX. század végére elmélyült a különbség a szabadkőművesség „angol” és „latin” ága között. Angliában, Svédországban, Norvégiában, Dániában a XVIII. század óta a páholyok egyenleges fejlődését legfeljebb csak belső viszályok zavarták. Angliában a belső harmóniára törekedve 1814-ben valamennyi páholy az Anglia Egyesült Nagypáholyában (*The United Grand Lodge of England*) tömörült. Mindenekelőtt az elvek tisztázására,

ezoterikus problémákra és emberbaráti jótevéységre fordítottak figyelmet. A szabadkőművesség a szigetországban nem került konfliktusba az állammal, amely maga is a polgári liberalizmus elveire épült, nem kerülhetett szembe az egyházzal, amely ott az uralkodóháznak, az államnak volt alárendelve és nem tartozott a Vatikánhoz. Az uralkodóház tagjai rendszerint magas szabadkőműves fokozatokat töltöttek be a XIX. és a XX. század folyamán. Hasonló volt a helyzet Svédországban, ahol a XIII. Károly rendelete szabályozta a szabadkőművesek működését, aminek értelmében a király egyben nagymestere is a páholyoknak. A Svédországban kialakított, leginkább keresztény misztikusnak nevezhető rítust követik a norvég és a dán páholyok is. A királyi házhoz való kötődésen túl a jótevéységség és a társadalmi-politikai kérdésekben való semlegesség jellemzi az észak-európai, skandináv páholyokat.

A holland és a svájci szabadkőművesek bizonyos tekintetben másként értelmezték a semlegességet. Arra törekedtek, hogy tompítsák a szervezetben belüli ellentéteket és a különböző nagypáholyok közelebb kerüljenek egymáshoz. A svájci páholyoknak nagy szerepük volt a Vörös kereszt létrehozásában, és az angol nagypáholyhoz lazább szálak kötötték, mint a hollandokat.

A „katolikus Európában”, ahol az uralkodóházak, a kormányok és a római katolikus egyház távolról sem volt toleráns, a szabadkőművesség nem maradhatott semleges, nem háríthatta el az állásfoglalást a közéleti-politikai kérdésekben. Lehetetlen volt bezárkózni a páholyházak szentélyeibe ezoterikus vitákat folytatva, lehetetlen volt megelégedni a jótevéységi munkával, amikor a kormányzatok a páholyházak működését is betiltották vagy akadályozták; rákényszerültek tehát, hogy küzdjenek szabad tevékenységükért. Ezt pedig csak az egyes országok politikai rendszerében bekövetkező mélyebb változásoktól remélhették.

A közéletiség politikai tartalma természetesen országonként nagyon különböző volt, sőt még egyazon ország páholyai sem vallottak azonos nézeteket. A páholytagság egy része a liberális, demokratikus nézetek és módszerek, másik része a mérsékelt konzervatív irányzatok híve volt. Nagy általánosságban azonban antiklerikalizmus, liberalizmus és demokratikus eszmék jellemezték a szabadkőművességet.

A szabadkőművesek közéleti aktivitása különösen figyelemreméltó Franciaországban ahol nemcsak a XVIII. század nagy politikai és szellemi áramlataihoz kapcsolódik, hanem a Napóleont követő Bourbon-restaurációval szemben a polgári forradalomhoz is. 1848-at a Grand Orient de France úgy üdvözli, mint a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjének megvalósítóját. Ezt követően azonban elismeri III. Napóleon rendszerét is, amely együtt jár a polgárosodás gyorsulásával, gyarmatok szerzésével. A császár, hogy elejét vegye az ellenzékiesség megerősödésének a páholyokban, 1862-től maga nevezi ki a nagymestert. De a páholytagok egy része, részt vett a Párizsi Kommünben is. A császárság bukásával a tagságban és a szabadkőművesség társadalmi helyzetében szintén lényeges változások következtek be. Az 1870-es évektől a páholyokban a polgárság a domináns elem, amelynek tekintélyes része radikális és antiklerikális nézeteket vall. A francia politikai élet vezető posztjain ezután egyre nagyobb számban találhatunk páholytagokat (pl. Jules Grévy, az 1879-ben megválasztott köztársasági elnök, Gambetta, a képviselőház

elnöke, stb.), a szabadkőművesek előmozdítói és hívei voltak az egyházi és militarista befolyást korlátozó reformpolitikának.

Az olasz egységért folyó harcban a szabadkőművesek a liberális erőket támogatva, azok céljaival azonosulva vettek részt. Garibaldi és Mazzini, az egységes Itália megteremtésének kimagasló alakjai, egyben az olasz szabadkőművesség legnevesebb vezetői. Az olasz szabadkőművesség ekkor s ezt követően is egészében magáévá teszi a liberális, demokratikus törekvéseket. Hasonló a helyzet Spanyolországban, ahol az 1868-as forradalom és köztársaság hívei között érthetően nagy számban vannak szabadkőművesek.

Romániában a szabadkőművesség szintén harmonikus egységben képviselte a polgárosodás és a nemzeti függetlenség célkitűzéseit, amelyek az orosz befolyás felszámolását is jelentették. Ennek megtörténte után hatálytalanították I. Sándor cár betiltó rendeletét, 1880-ban pedig megalakult a *Román Nemzeti Nagypáholy*.

Oroszországban 1822-ben betiltották a páholyéletet, a század végétől kezdve mégis egyre gyakrabban jártak össze a „testvérek”. Célkitűzéseik rokonszenvre találtak az orosz szellemi élet olyan nagyságainál, mint Puskin vagy a dekabristák.

A lengyel szabadkőművesek nemcsak saját hazájuk függetlenségéért szálltak síkra, hanem lelkesen támogatták az 1848–49-es magyar forradalmat és szabadságharcot is.

Az 1870–71-es francia–porosz háború, az egységes Németország megteremtése növelte a porosz nagypáholyok súlyát és befolyását a német szabadkőműves mozgalomban. E nagypáholyok és a hozzájuk tartozó szervezetek változatlanul keresztény, konzervatív elveket követtek, és általában elzárkóztak a zsidó vallásúak felvételétől. A liberális nézeteket valló toleráns páholyok kisebbségben maradtak. A német szabadkőművesség megosztottsága a múlt század végétől elmélyült. Nem változtatott ezen a *Deutscher Grosslogenbund* megalakulása sem. Új ellentétek is jelentkeztek közöttük, nem utolsósorban a porosz páholyok karaktere miatt. Már ekkor kitűnt, hogy a nacionalista álláspontokon nehezen vagy egyáltalán nem tud felülemelkedni a szabadkőművesség, hiszen végső fokon a maga országa társadalmának rendelődik alá. Ennek következtében 1870-től megszakadt a francia és a német szabadkőművesek hivatalos érintkezése, ami az egész európai mozgalomra kihatott, és a XX. század folyamán is súlyos problémákat okozott.

Égészen más okokból ütközött össze a francia és az amerikai szabadkőművesség. Az Egyesült Államokban a szervezet „fehér” és „fekete” ágra bomlott: a fehér páholyoknak színes bőrűek nem lehettek tagjai. 1869-ben, amikor a Grand Orient de France olyan határozatot hozott, hogy négereket, színes bőrűeket is felvesz páholyaiba – Franciaország akkor még kiterjedt gyarmatokkal rendelkezett Afrikában és a Távol-Keleten –, a legtöbb amerikai páholy megszakította vele az érintkezést.

Végül formálisan is napirendre került a szabadkőművesség angolszász (protestáns) és francia (latin) ága között kezdettől fogva ott lappangó ellentét. Anglia Egyesült Nagypáholya 1815-ben módosította az andersoni alkotmányt, hogy félreérthetlenné tegye: tagjaitól megkívánja az istenhitét, s nem elégszik meg csupán elvont, a materiális erők fölött álló szellemiség elismerésével. Ez a lépés természetesen a francia és általában az európai szabadkőművességet is érintette. Franciaországban élénk viták bontakoztak ki, s 1877-től kezdve a Grand Orient de France-ban tömörült páholyok elutasították azt a

feltételt, hogy megköveteljék tagjainktól a felekezethez tartozást, az istenhitet, nem ismerték el többé az angol nagypáholy fennhatóságát. Saját alkotmányukat úgy változtatták meg, hogy abból a hitvilággal kapcsolatos minden dogmatikus utalást töröltek. Végső fokon panteista alapra helyezkedtek, de az ateizmust sem tiltották. A francia páholyokban a rítus alkalmazása és értelmezése, a közéletiség, a páholytagság kritériuma körüli, már régebben zajló viták fellángoltak. Mindez azonban hozzájárult ahhoz is, hogy a szervezeti keretek megszilárduljanak. Ennek eredményeként a Grand Orient de France mellett véglegesen kifermálódott a Grande Loge de France, amely addig többé-kevésbé önálló rítusú páholyokat egyesített. Ez a nagypáholy a szimbolikus rítust fogadta el, a közéletiség terén nem törekedett akkora aktivitásra, mint a Grand Orient. Ez utóbbihoz azonban jóval több páholy tartozott, mint a Grande Loge de France-hoz.

A XVIII. században az egyház mint intézmény szembefordult a szabadkőművességgel, pápai átokkal sújtotta azt. A századforduló tájkán az újkonzervatív politikai és szellemi áramlatok léptek fel ellene, így a politikai katolicizmus, a különböző szélsőjobboldali ideológiák már ekkor jelentkező képviselői, a politikai antiszemitizmus hirdetői.

A szabadkőművesség azért, hogy a polgári liberális és demokratikus eszméket, intézményeket népszerűsítette, az egyház és az állam szétválasztását követelte, egészében fontos és hasznos szerepet játszott a polgárosodás meggyorsításában.

A szabadkőművesség és az egyház kapcsolata lényegében az egyháztól függött. Általános érvényű szabály, hogy minden olyan egyház, melynek végső célja papi uralom létrehozása, kénytelen elítélni a szabadkőművességet. A keresztény Nyugaton született mozgalom hamarosan szembekerült a katolikus egyházzal, mely kiváltságait az angolszász országokban a protestantizmus sikerétől fenyegetve érezte.

1738-ban az In Eminentí bulla kimondta a szabadkőművesek kiközösítését, amely Franciaország és a Habsburg Monarchia kivételével – ahol a parlament, illetve az uralkodó a kihirdetést megtagadta – egész Nyugat-Európában érvénybe lépett. Ez az első ítélet magában hordta, előre jelezte mindazokat, amik következtek.

A katolikus egyház, az Igazság letéteményese, nem tűrhette el azt, hogy a katolikusok közül bárki elismerjen olyan részletigazságot, amelyet más egyházak hirdetnek. A katolikus egyház, lelkiismeret-irányítói minőségében úgy vélte, hogy a szabadkőműves titoktartás ellentétes a gyónás kötelességével. Pontosabban a szabadkőművességet eretnekgyanusnak, a protestáns vallás szálláscsinálójának tekintette, annál is inkább, mert az angol nagypáholy alapítói között több lelkész is akadt; mi több: a panteizmus, vagy ami ennél is rosszabb: az ateizmus „veszélye kísértett”.

Franciaországban szép számmal találni papokat a páholyokban egészen a konkordátum aláírásáig, amikor az 1738-as bulla érvényt nyer, és a katolikus papok, szerzetesek kénytelenek távozni. Ezzel egyidejűleg megjelenik a szabadkőműves-ellenesség és az ördöggel cimborálás vádja, amelyet különböző formában átvesznek a totalitárius egyházi vagy világi rendszerek. A helyzet csak XXIII. Jánossal változik meg. Amikor – még Roncalli bíborosként – Párizsban apostoli nunciusként működött, háziorvosa Dr. Chevallier volt – civilben a Francia Nagyoriens elnöke...

Ami a többi keresztény egyházat illeti, a helyzet sohasem volt olyan kiélezett, mint a katolikussal. A protestáns országokban a szabadkőművesség a helyi egyházakkal tökéletes egyetértésben működött, s helyenként a két intézmény majdnem összeforrt egymással. Ezekben az országokban számlálja a szabadkőművesség a legtöbb tagot. Az ortodox egyházzal a kapcsolatot sohasem terhelte konfliktus. Romániában például, amikor I. Károly parancsára bezárták a páholyokat, a levéltári anyagokat Cristea bukaresti metropolitára bízta, aki maga is a mozgalom tagja volt.

A többi monotheista vallás álláspontja különböző. Külön szervezet a Bné Brit Rend, amellyel a szabadkőművesség nem tart intézményes kapcsolatot, ugyanis a Bné Brit tagjai sorába csak zsidókat fogad és ez összeegyeztethetetlen a szabadkőművesség felfogásával. Mindazonáltal, semminemű összeférhetetlenség nincs a szabadkőművesség és a zsidó vallás között. Ugyanez a helyzet az iszlámmal. A muzulmán többségű országokban a szabadkőművesség sorsa a politikai helyzet függvénye volt és maradt. Az olyan muzulmán országokban, ahol az állam függetlenedik az egyháztól, ahol a demokrácia fejlődésnek indul, a szabadkőművesség elterjedése – mennyiségi és minőségi értelemben – a társadalom türelmének mértékéül szolgál.

Nincs abban semmi furcsa, hogy a különböző bal- vagy jobboldali parancsuralmi rendszerek egyaránt betiltották a szabadkőművességet. A III. Internacionálé Trockij hatására, 1921-ben a következő indokkal tiltotta meg tagjainak a szabadkőműves páholyok látogatását:

„Alapszabályával, szervezeti felépítésével és tagjainak megválasztási módjával a szabadkőművesség kizárólag a kispolgárnak a többi társadalmi osztályokba beépítését célozza. A szolidaritás, az intézmény alapja, akadályt jelent a proletariátus munkájában. A szabadkőművesség által hirdetett szabadság polgári értelemben vett szabadság, s ez szemben áll a proletárdiktatúra elvével. Szertartásaival a szabadkőművesség a vallásos szokásokra emlékeztet, s tudjuk, hogy minden vallás megmérgezi a népet. A szabadkőművesség hatalmas társadalmi erőt képvisel, s tevékenységének titkosságával, tagjainak vég nélküli titkolózásával államot képez az államban.”

Ennek következtében – Kubát kivéve – minden országban, ahol kommunista rendszer jutott hatalomra, a mozgalmat betiltották. A fasiszta rendszerek sem tartózkodtak a szabadkőművesség betiltásától és a szabadkőművesek üldözésétől.

A szabadkőművesek nemzetközi összefogásának és együttműködésének gondolata már a századfordulón felmerült. A Grand Orient de France szervezésében 1900 augusztusának végén előkészítő kongresszust tartottak, amelyen részt vett a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy küldötte is. Elhatározták, hogy a svájci Alpina Nagypáholy veszi kezébe egy nemzetközi központ megszervezésének a feladatát. 1903-ban Genfben meg is kezdte tevékenységét egy nemzetközi szabadkőműves iroda, amely elsősorban információk gyűjtését és továbbítását tekintette feladatának. Az első világháború kitörése lehetlenné tette az iroda működését, a kapcsolatok fenntartását.

Azt mondhatjuk, hogy a szabadkőművesség játszotta az „élesapat” szerepét abban, hogy a nagyhatalmak háborúja ideológiai háborúvá változzon át abból a célból, hogy Európát köztársasággá alakítsa át. Olyan köztársasági Európává, amely a Népszövetségbe

tömörül – ez alapvetően szabadkőműves eredetű eszme –, miután „végre levágták a klerikalizmus és a militarista monarchizmus hidrájának a fejét”. Mindamellet a szabadkőművesek, akik között számottevő erőt képviseltek a pacifisták, rendkívüli módon tanácsstalanná váltak, és megoszlottak soraik a háború következtében. Igaz ugyan, hogy a honvédelmet sorolták az első helyre, de élt a nemzetek közötti béke vágya, a Népszövetség álma.

1914-ben a francia szabadkőművesek túlnyomó többsége átállt a patriotizmus oldalára. A háború kezdetekor az a hír taszította a nacionalista patrioták karjába őket, amely 1914. június 6-án jutott el hozzájuk, és drámai hatást keltett. Ezen a napon a franciaországi Nagypáholy rendi választmánya megtudta, hogy Berlinben a legnagyobb páholyok, a poroszországi Nagypáholy felszólítására, felfüggesztettek minden békepropagandát, és megszakítottak minden kapcsolatot a szövetségesek páholyaival. Ez egy csapásra véget vetett mind a szabadkőműves, mind a szocialista internacionalizmusnak. Ettől kezdve a haza védelme, a köztársaság védelme a támadó imperialisták ellen lett a szabadkőműves propaganda jelszava, összhangban a – szabadkőműves minisztereket is tartalmazó – kormány propagandájával.

Azt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a háborút a végsőkéig folytatni kívánó felfogás épp annyira nem volt szabadkőműves eredetű, mint a francia forradalom, aminek előkészítését nekik tulajdonították előbb az ellenforradalmárok, majd a Vichy-pártiak. *Clemenceau* épp annyira nem volt szabadkőműves, mint Robespierre. A háború alatt a szembenálló tábor, a katolikus tábor megpróbálta a haza ellenségeiként feltüntetni a szabadkőműveseket, mint akik mindenáron békét akarnak kötni Németországgal.

A nemzetközi kapcsolatok felélesztésének ügye csak 1917 januárjában mozdult ki a holtpontról, de egyelőre még a központi hatalmakhoz tartozó országok nélkül. Ekkor azt antant és a semleges országok szabadkőműveseinek képviselői tartottak tanácskozást, majd júniusban Párizsban a Grand Orient de France hívott össze kongresszust. Ezen amerikaiak is jelen voltak. A kongresszus nem annyira a szabadkőművességgel, mint inkább általános politikai problémákkal foglalkozott. A szövetségesek és Wilson elnök álláspontját követve a kongresszus helyeselte Elzász-Lotharingia Franciaországhoz csatolását, a lengyel és a cseh függetlenség megteremtését, az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek önállóvá válását. Behatóan megvitatták a Nemzetek Szövetségének felállítására és szervezetére vonatkozó tervezetet. Eszerint a Nemzetek Szövetsége a népek parlamentje lenne, amelynek minden állam aláveti magát, amely nemzetközi bírósággként dönt vitás kérdésekben, s ha kell, döntését gazdasági eszközökkel, bojkottal kényszeríti rá az ellenállókra. A Népszövetséget, mint ismeretes, távolról sem olyan alapon és szervezettel alakították meg, ahogyan azt a szabadkőművesek elképzelték. A későbbiekben ezért többször is foglalkoztak működésével, és javaslatokat dolgoztak ki hatékonyabbá tételére.

A háború befejező szakasza, majd a béketárgyalások az idealisztikus tervek helyett a nagyon is reális hatalmi érdekeket tolták előtérbe, az egyes nemzetek szabadkőművesei pedig nem tudták függetleníteni magukat kormányaik politikai törekvéseitől.

1921 októberében az egyetemes béke megszilárdítása, a népek és nemzetek közötti közeledés előmozdítása programjával hívta össze az Alpina Nagypáholy az első tanácsko-

zást a háború után, amely megválasztotta a nemzetközi szabadkőműves szervezet bizottságát, és kimondta az *Association Maconnique Internationale*, az AMI (Nemzetközi Szabadkőműves Szövetség) megalakulását.

A nemzetközi összefogás és együttműködés másik szervezete a század elejétől fogva rendszeresen tartott szabadkőműves jellegű eszperantó kongresszusokból nőtt ki. 1905-ben létrehozták az *Esperanto Framasona Societat* (Eszperantó Szabadkőműves Társaság), hogy terjessze az eszperantót a szabadkőművesek között.

Az 1920-ban Hágában alakult Általános Szabadkőműves Ligába tömörültek célja az volt, hogy kölcsönösen támogassák egymást, kicseréljék ismereteiket és tapasztalataikat. Előtérbe állították a jótékonykodást, az ifjúsággal való foglalkozást, megkezdték a mozgalom történetének feldolgozását.

A szélsőjobboldali, fasiszta és náci kormányzatok mindenütt felszámolták a szabadkőműves páholyokat, üldözték a liberális és demokratikus irányzatok képviselőit. A szabadkőművesek hagyományos ideáljait követve, önvédelmi harcot folytattak a fasiszmus, a náciizmus ellen, s az része lett a polgári antifasiszta, ellenállási mozgalomnak. A szabadkőművesség sokkal inkább a közélet előterébe lépett, mint korábban bármikor, hiszen napról napra állást kellett foglalnia a politika kérdéseiben. A szabadkőművesek zömét jellemző antifasiszta megnyilatkozások, deklarációk őszinte liberális, demokratikus nézetekből fakadtak, gyakorlati akciókkal azonban csak ritkán párosultak, ezért a fasiszmus térnyerését aligha gátolták.

A fasiszta hatalomátvételt követően Olaszországban egy ideig még működhetek a páholyok, bár mind nehezebb körülmények között. A fasiszmus és a szabadkőművesség viszonyának itt sajátos vonása, hogy Mussolini mozgalmának – jóval 1922 októbere előtt – nagyon sok szabadkőműves tagja volt. Ezek az egykor szocialista Mussolinitól, aki Milánóban még páholytagnak is jelentkezett, az olasz társadalom súlyos belső válságának megoldását remélték. A fasiszta kormányzat azonban két okból is a szabadkőművesség ellen fordult. Egyrészt azért, mert annak egész közéleti programja és magatartása szembenállt a fasiszmus politikai célkitűzésével, másrészt, mert a fasiszta rendszer konszolidációját Olaszországban nem lehetett megvalósítani a római katolikus egyház, a Vatikán nélkül. XI. Pius pápa 1922 karácsonyi enciklikáját követően Mussolini bevezette a kötelező vallásoktatást az iskolákban, a Fasiszta Nagytanács 1923. február 13-i ülése kimondta, hogy szabadkőművesek nem lehetnek tagjai a fasiszta mozgalomnak. A határozatot azonban sokan elleneztek, nem egyhangúlag szavazták meg. Ezt követően a többség otthagya a szabadkőművességet, de szép számmal voltak, akik a páholyt választották, és akadtak olyanok is, akiket éppen fasiszta tevékenységük miatt a páholyok zártak ki. Nagy feltűnést keltett, amikor *Capello* tábornok kilépett a fasiszta pártból, hogy páholytagságát megőrizze. (1925-ben Capellót letartóztatták, majd *Zaniboni* ellenzéki képviselővel együtt – a fasiszta rendszer ellen tervezett felkelés vádjával – 30 évi börtönre ítélték.) Mindezek alapján érthető, hogy sok szabadkőműves emigrált a fasiszta rendszer elől. Másokat börtönbe vetettek, s nem kerülhették el sorsukat azok sem, akik megpróbálták „hozzáidomulni” a rendszerhez.

A fasizmus elleni harc átmenetileg bizonyos mértékben módosította a szabadkőművesek felfogását a Szovjetunióról. A szovjet rendszert, a teljes kollektivizálást gazdasági vonatkozásokban elutasították, politikai berendezkedését továbbra is elvetették és diktatúrának ítélték. Mégis, az adott helyzetben, a 120-as évek folyamán, nem a Szovjetuniót, hanem Mussolinét, a fasizmust tekintették a nagyobb veszélynek.

A 1920-as évek második felében a szabadkőművesség soraiban mind többen kifogásolták, hogy a „Rend” politikai kérdésekkel foglalkozó határozatokat, nyilatkozatokat hoz nyilvánosságra. Sokan vélték úgy, hogy a szabadkőművesség eltávolodott a maga eredeti karitatív-humanitárius célkitűzéseitől, jellegétől.

Az 1929-ben kirobbant gazdasági válság nemcsak súlyos gazdasági, hanem politikai következményekkel is járt. A gazdasági világválságot a szabadkőműves irodalom egy – az első világháború befejezése óta tartó – válság mélypontjának, egyben szerves részének tekintette. Felfogása megegyezett általában az európai liberális, demokratikus nézetekkel.

Az idős francia generációhoz tartozó *André Lebey*, a szabadkőművesek nemzetközileg elismert teoretikusa, sajátosan elemezte az új jelenségeket. Szerinte a világháborút követő szakaszt a „világ romlása” jellemezte. Megítélése szerint a 120-as évek végétől új korszak vette kezdetét: a technika, az elgépicsedés, az elektromosság korszaka. Kérdéssé vált, mint kifejezte, hogy ebben az új korszakban az állam (kollektivitás) vagy a magánember játssza-e a döntő szerepet. A két lehetőséget s a két típus gazdasági és politikai reprezentánsát a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban látta, de a hagyományos polgári Páneurópa koncepció alapján egyiket sem tartotta kívánatosnak. Felfogása szerint ez az új korszak hozta magával az addig ismeretlen, új jelenségek sorát is, köztük a két legfontosabbat: a kommunizmust és a fasizmust. Lebey odáig megy, hogy szerinte a „fasizmus és a kommunizmus, amelyek ellenséges ikertestvérek módjára egymással szembenállni látszanak, csak a kapitalizmus két különböző arcát tükrözik”. Ő sem tett tehát különbséget – akárcsak a korszak polgári gondolkodói és politikusai általában – a két diktatúra között, mert azokat a parlamentarizmus mércéje szerint ítélte meg. Ebből következően utasította el mind a szovjet rendszert, mind a fasizmust, majd pedig a náciizmust. Végül is Lebey a válságból való kibontakozásnak s a további fejlődésnek már nem két, hanem három lehetséges útját körvonalazta: a fasizmust, a bolsevizmust és az amerikanizmust. De már ekkor, 1929 szeptemberében, figyelmeztetett az iszlám országainak és Fekete-Afrikának az ébredésére, mint ami komoly nemzetközi problémák forrása leendő jövőben.

Felhasznált irodalom

- ☐ *Fejtő Ferenc*: Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása. Minerva–Atlantisz–Medvetánc, Bp., 1990.
- ☐ *L. Nagy Zsuzsa*: Szabadkőművesség a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1977.
- ☐ *Jacques Oréfi*: Anderson utódai. in: Szabadkőműves gondolatok. Szerk.: Márton László. Belvárosi Könyvkiadó, Bp., 1994.